

## De Coöperatieve Electricische Centrale „Woudsend“ 1912-1953. (een verhaal bij een oude tekening)

Bij veel oudere Woudsenders zal de naam Coöperatieve Electricische Centrale “Woudsend”, of kortweg “De Centrale” nog wel een vage herinnering oproepen. Misschien ligt er bij iemand ook nog wel een “stroom-rekening” van voor 1950 tussen de familiepapieren. Behalve zo’n oude rekening, is er niet veel meer terug te vinden van wat eertijds toch een zeer gedurfde onderneming was. Het restant van de centrale zelf, in de vorm van de oude timmerfabriek van Lammert de Jong, is al jaren geleden afgebroken. Maar gelukkig kunnen we ons met behulp van de bewaard gebleven bouwtekening nog een voorstelling maken, hoe die oude centrale aan de Ee er uit zag en hoe de machinerie werkte. En in het boek Woudsend en Woudsenders vinden we nog een lijst met de namen van de oprichters en een paar artikelen uit de statuten.

Heden den acht en twintigsten augustus 1912 verschenen voor mij, de Heeren:

Geeuwke Bakker, hoofd eener school te Woudsend  
Folkert Postma, gemeente-opzichter te Woudsend  
Feite Stap, olieslager te Woudsend  
Jan Heeg, olieslager te Woudsend  
Jan Boeijenga, brievingaarder te Woudsend  
Ids Schaafsma, kantoorbediende te Woudsend  
Tjeerd Okma, veehouder te Woudsend  
Age Tromp, assuradeur te Woudsend  
Theunis Heeg, zonder beroep, te Woudsend  
Jentje de Vries, rentenier te Woudsend  
Johannes Feenstra, winkelier te Woudsend  
Anne Risselada, bakker te Woudsend  
Sietze van der Zee, kantoorbediende te Woudsend  
Jan Steenbeek, kantoorbediende te Woudsend  
Hooite Kraan, logementhouder te Woudsend  
Foeke Siegert, molenaar te Woudsend  
Carl Ernst Hugo Siegert, molenaar te Woudsend  
Hendrik Kroes, schoenmaker te Woudsend  
Binne Westerhof, koperslager te Woudsend  
Pieter Postma, architect te Woudsend  
Diedert Schilstra, veehouder en koopman te Woudsend  
Sjouke van der Brug, hoofd eener school te Woudsend  
Jan Bakker, zeilmaker te Woudsend

### Oprichters van de Electricische Centrale

Zo begint notaris Mulder uit Heeg, in de gelagkamer van Hooite Kraan, met het voorlezen van de oprichtingsakte en de statuten van de nieuwe vereniging. Vanaf dat moment zal er in Woudsend elektrisch licht komen en zal het gedaan zijn met al die mooi gepoetste olielampen in de huiskamers. De Coöperatieve Electricische Centrale

heeft grote plannen en zal het dorp opstuwen in de vaart der volkeren. In artikel twee en drie van de statuten lezen we iets over het doel van de vereniging en hoe men dat doel wil bereiken.

*Artikel 2. Het doel der vereeniging en het voorwerp harer onderneming is de verlichting binnens- en buitenshuis, door middel van electriciteit en het leveren van electricischen stroom in de dorpen Woudsend en Ypecolsga.*

*Artikel 3. Ter bereiking van het doel worden door de vereeniging aangeschaft zodanige machines met toebehoren, als nodig zijn voor het opwekken van electriciteit, zoomede de leidingen met paalwerk en verdere benoedigheden, welke noodig zullen blijken voor het leiden van electriciteit tot in de gebouwen waarbinnen zij wordt gebruikt en naar de lantaarns, welke tot verlichting buitenshuis dienen.*

Geeuwke Bakker, Ids Schaafsma, Jan Boeijenga, Sybolt Nauta, Jan Heeg, Feite Stap en Folkert Postma, allen te Woudsend, namen zitting in het eerste bestuur.

Met de oprichting van de centrale, in 1912, was Woudsend zijn tijd ver vooruit. Kims werd bij Harlingen was er, in 1910, iets eerder bij. Maar een stad als Sneek volgt pas in 1917 en in Oudega W wordt men pas in 1922 wakker.

Er braken drukke tijden aan voor het bestuur. Men ging natuurlijk niet zelf aan de slag om een centrale te ontwerpen, want er waren in die tijd machinefabrieken genoeg die een complete installatie konden aanbieden. Het was alleen de kunst om, als leek op het gebied van electriciteit, uit de aanbiedingen de beste te kiezen. Bovendien waren de bestuursleden ook nog eens avond aan avond in de weer met het werven van nieuwe leden. Het was nog niet zo eenvoudig om iedereen te overtuigen van het gemak van elektrisch licht. Voor velen was het nog: eerst zien en dan geloven. Het verhaal gaat, dat brievingaarder (postkantoorhouder) Jan Boeijenga voor die wervingscampagne een hele mooie slagzin had bedacht. “Je draait maar aan een knopje en je hebt een zee van licht”! Met deze reclame-boodschap trok hij blijkbaar veel twijfelaars over de streep.

Een van de oprichters, timmerman-architect Pieter Postma, ging aan de slag om het ontwerp van het gebouw voor de centrale op papier te krijgen. De zaak werd groots aangepakt, want er werd meteen ook maar een woning voor de machinist gebouwd. Die kon dan, naast zijn werk overdag, ook in de avonduren toezicht houden op de stroomvoorziening.

Bij toeval is de tekening van de centrale met de machinistwoning bewaard gebleven. Ik vond hem jaren geleden in een oude map met bouwkundige tekeningen van mijn oom Jacob S. Nauta. Waarschijnlijk heeft mijn grootvader Sybolt Nauta (een van de eerste bestuursleden) de tekening, tijdens de bouw, in die map bewaard. Na het gereedkomen van de centrale had blijkbaar niemand meer belangstelling voor de tekening en in de loop der jaren raakte die in de vergetelheid. Met een beetje moeite was het mogelijk om een foto van de tekening te maken, maar erg veel details zijn er niet te zien.

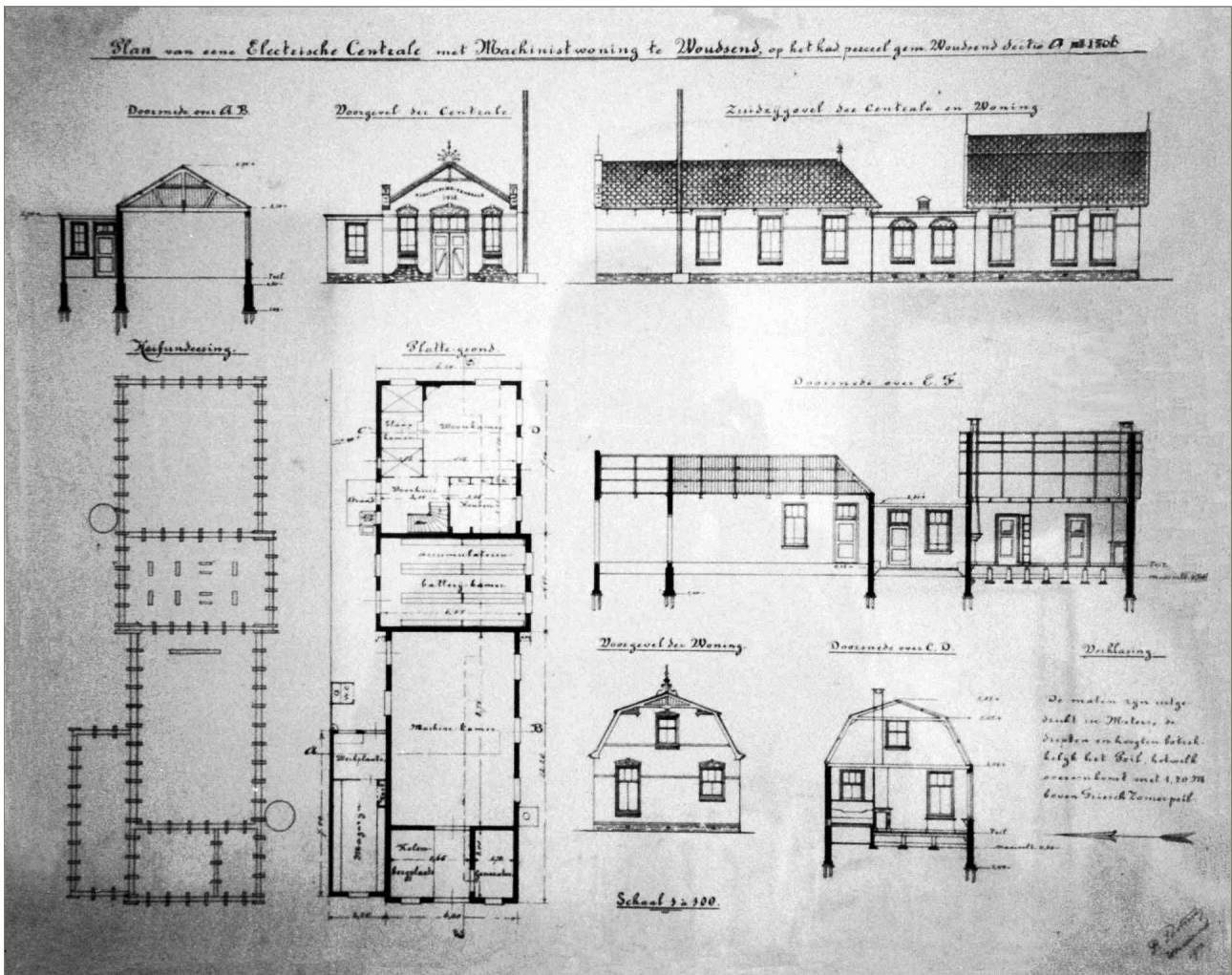
Het scannen van de plattegrond en de aanzichten en alles bewerken op de computer gaf een beter resultaat. Met wat goede wil zijn de bijgeschreven benamingen nog goed te lezen.

Uit die bijschriften krijgen we een heel aardige indruk van de werking van deze centrale. Links op de plattegrond op de volgende pagina aan weerszijden van de grote toegangsdeuren, zijn een kolen-bergplaats en een hok voor de gasgenerator (*generator*) getekend. In het midden was de machinekamer. Daar stond de grote zuiggasmotor, die de dynamo aandreef.

*Bouwtekening van de oude centrale.*

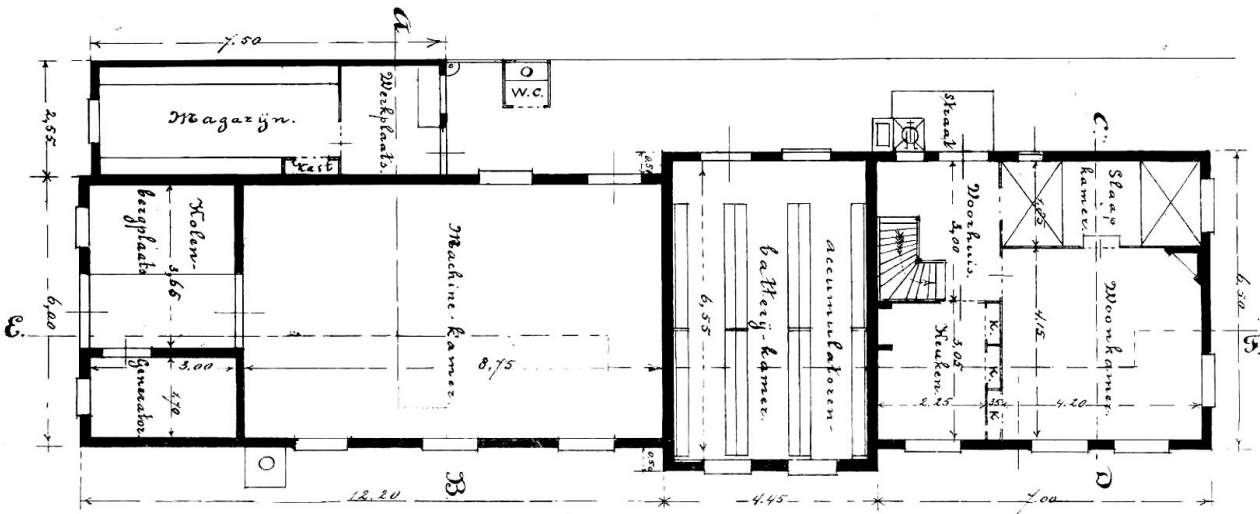
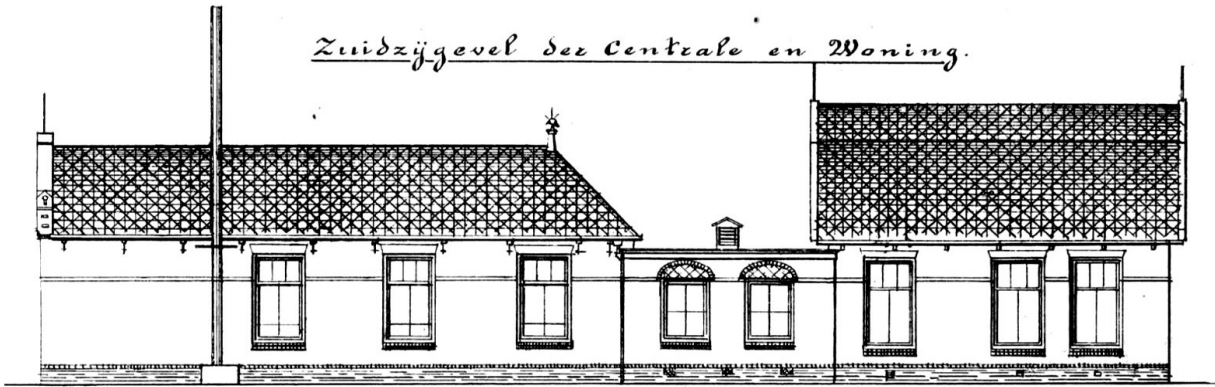
En in het kleine lage tussengebouw, achter de machinekamer, lezen we: “accumulatorenbatterijkamer”. Hier stonden de accu’s opgesteld die overdag en zonodig ook ‘s avonds opgeladen werden om het dorp van stroom te voorzien.

In die beginjaren van de twintigste eeuw was er op het gebied van de aandrijving van een dynamo weinig keus. De hoogtijdagen van de stoommachine waren voorbij, stoom was een gepasseerd station. De verbrandingsmotor, de petroleummotor zoals men de benzinemotor in die dagen noemde en de dieselmotor waren wel in opkomst, maar erg betrouwbaar waren ze nog niet. Een van de technische vernieuwingen in die dagen was de zogenaamde zuiggasmotor. Die motor liep, zoals het woord al zegt, op kolengas. In het hok waar op de plattegrond “generator” geschreven staat, stond een soort grote kolomkachel waarin steenkool verhit werd met zo weinig mogelijk verbrandingslucht. De steenkool in die oven ging dan vergassen en dat gas diende als brandstof voor de motor. De fabrikanten rekenden de eventuele klanten tot in de details voor, dat een zuiggasmotor veel goedkoper en gemakkelijker in onderhoud was dan een stoommachine. Zo’n nieuwe installatie was zeer betrouwbaar en had slechts “een kleine bediening”. De machinist kon in zijn eentje de hele centrale aan de praat houden.

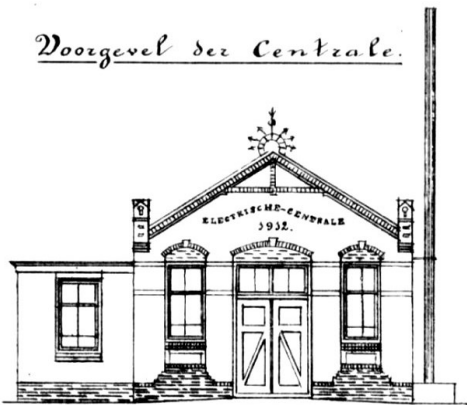


*Plan van eene Electriche Centrale met Machinistwoning te Woudsend.*

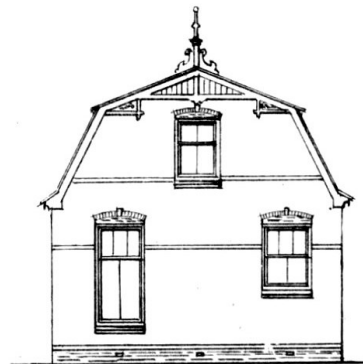
*Zuidzijgevel der Centrale en Woning.*



*Voorgevel der Centrale.*



*Voorgevel der Woning.*



*Getekend door Pieter Postma 1912.*

*Plattegrond en aanzichten van de centrale*

Ook de keuze voor gelijkstroom was niet zo moeilijk. Gelijkstroom kon opgeslagen worden in een grote accubatterij. Dat was een groot voordeel want dan hoefde de centrale alleen overdag te draaien om de accu's op te laden.

Die accubatterij was zwaar genoeg om het hele dorp een avond lang van stroom te voorzien. En mocht de spanning, laat op de avond eens wat al te laag worden zodat het licht doofde, dan gingen men naar bed. Niemand ging klagen, want iedereen wist dat er de volgende avond weer "een zee van licht" beschikbaar was.

Volgens de overlevering waren er in de centrale nog wel eens problemen met het opstarten. De kwaliteit van het gas was bij het begin van het stookproces niet meteen goed. De motor liep dan erg onregelmatig en stond te trillen en te schudden op de fundering. Aan de overkant van de Ee dacht men vaak dat de hele centrale uit elkaar zou rammelen.

Maar wanneer de gasgenerator eenmaal op temperatuur was, liep de grote zuiggasmotor in de machinekamer trillingvrij. Dan zette de machinist wel eens een gulden (op zijn kant) op de cylinder en tot verbazing van de bezoekers viel die gulden nooit om.

Over de woning voor de machinist kunnen we kort zijn. Het was een eenvoudig huis, opgetrokken in een wit-grijze steen, net als het gebouw van de centrale. De plattegrond toont een voorhuis, een woonkamer van ongeveer 4x4m, met daarnaast een slaapkamer met twee bedsteden en een keuken.

De bouw- en de bedrijfsvoering van deze vroege centrale was voor een klein dorp als Woudsend een groot risico. We mogen ons dan ook afvragen of de hele onderneming een succes was. Blijkbaar wel, want volgens wijlen Jille Westerhof, die gedurende zijn werkzame leven nauw betrokken is geweest bij de Coöperatie, is er rond 1920 nog even gedacht aan de bouw van een nieuwe centrale met een groter vermogen.

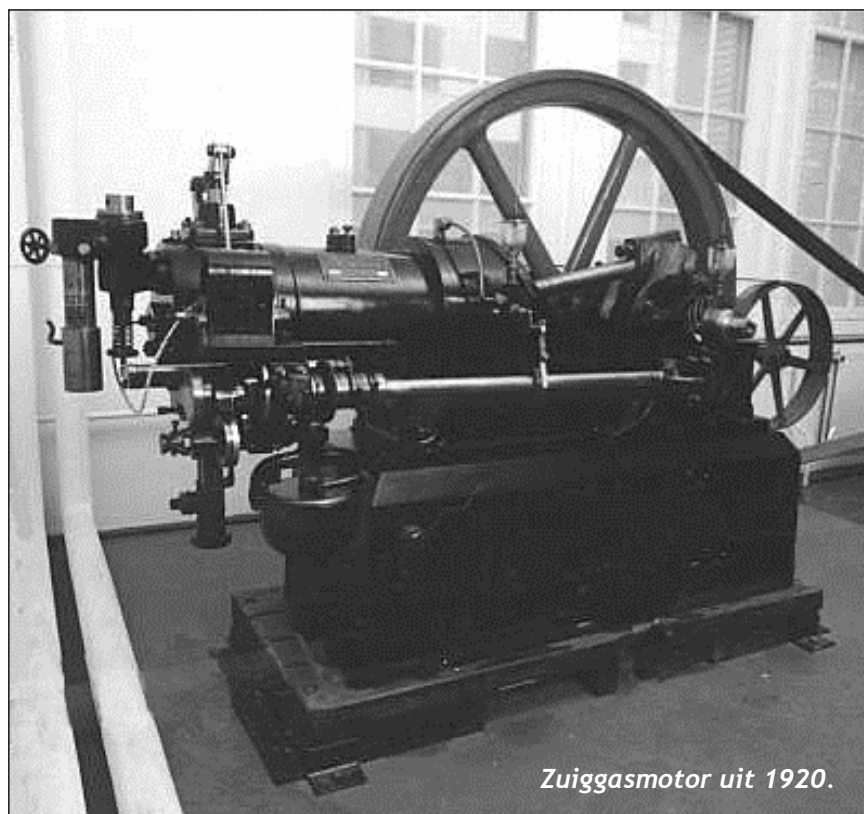
Zover is het nooit gekomen. Het Provinciaal Electriciteits Bedrijf (het PEB) in Leeuwarden sloeg haar vleugels steeds verder uit. Tegen zo'n geweldenaar kon men in Woudsend moeilijk opboksen. In 1921 was het gedaan met de eigen centrale.

De Coöperatie bleef bestaan en ging verder als een zelfstandige onderneming. De stroom, in dit geval wisselstroom, werd voortaan bij het PEB ingekocht. De "Centrale" bleef een succes. Woudsend zou nog tot 1953 blijven profiteren van een goedkoop stroomtarief.

*Wordt vervolgd,*

Sieb Nauta, Eindhoven.

december 2005 *De Driuwölle*



*Zuiggasmotor uit 1920.*